

Marcel Rasmussens bogillustrationer

Erindringer om et samarbejde. Af Erik Dal

Med Helle Thorborgs smukke bog „Marcel Rasmussen“ fra 1967 satte Den danske Radeerforening et værdigt og fortjent minde over den savnede kunstner, som var død pludseligt og uventet 1. maj 1964, ikke fyldt 51 år (f. 25.6.1913). Jeg er så fjernt fra at have polemisk ærinde mod kunstnerkammeratens fagligt og menneskeligt indfølelse fremstilling, at jeg vil begynde med at tilslutte mig Helle Thorborgs ord: „Vi kan fastslå, at hans egentlige styrke ligger i et abstrakt plan.“ Det er derfor i sin orden, at Marcel Rasmussens navn, der først sent blev nogenlunde almenkendt, for eftertiden vil være knyttet til hans rumgeometriske konstruktioner, der på den mærkeligste måde fylder et intenst og ofte knugende, ja svært udholdeligt sjæleligt indhold i figurer skåret af en mand, der var Landbohøjskolens lærer i konstruktionstegning.

Både indholdsmæssigt og grafisk er Helle Thorborgs bog imidlertid således anlagt, at hun kun bringer én prøve på kunstnerens bogarbejder, nemlig en række af de højtrykte koldnålsillustrationer til John Bunyans Pilgrimsvandring (1951) – og de nåede desværre aldrig frem i en bogudgave. På grund af mit særlige forhold til Marcel Rasmussens illustrationsarbejder vil jeg derfor gerne meddele dette supplement til Helle Thorborgs bog i henhold til en meget gammel aftale fra min tid i Bogvennens redaktion.

Marcel Rasmussen mødte jeg første gang 1955. Jeg var i Oslo, og min gamle bekendt lærer Ole Warthoe Hansen, der boede på Lysebu, inviterede mig til middag dér. Blandt de andre stipendiater var Marcel Rasmussen, og jeg så en intern ophængning af hans arbejder, hvoraf jeg især husker Bunyan. Andre arbejder var skitser fra terrænet; men Marcel var en så udpræget sortkunstner, at jeg næppe erindrer nogen tegning af ham, der kunne påkalde interesse som andet end et privat notat til støtte for omformuleringen, sliddet og resultatet i den hårde stok; jeg undtager herfra knap nok hans glemte debut, pennetegninger til R. L. Stevensons Dr. Jekyll og Edward Hyde, hvis kvaliteter blot ligger i tilløb til sort-hvide fladeeffekter. Skønt oprindelig malerelev hos Kræsten Iversen arbejdede Marcel også kun sjældent med oliemaleri eller radering.

Novo Industri AS benyttede 6 klicheer med H. Th.s præcise tolkninger som reklame-kunstablag

Omslag s. 1: Paradisvisionen i Draumkvædet. Pennekitse 1:1 og senere stor udg af illustrationen. Bredde 287 mm

Omslag s. 2: Heldvads månedsdigt: januar, juni, to versioner af september (ingen af sidstnævnte benyttet). Bredde c. 97 mm

Rosenkilde og Bagger 1946

Jeg overvejede hvad jeg havde set, og et besøg på Marcel Rasmussens ophængning hos Branner og Korch om efteråret gjorde udslaget: jeg skrev til ham og bad ham illustrere *Draumkvædet*.

Dette norske visionsdigt i folkeviseform om en drømmefart gennem det hinsidige har både før og efter 1955 været genstand for indgående drøftelser af nordiske forskere; men dengang forlod vi os alle på Moltke Moes storslåede restitution af hvordan digtet kunne have lydt. Der er billedvirkninger i hver af de knappe strofer, og jeg havde længe ønsket at gøre digtet kendt i Danmark og finde en kunstner til det. Et første samarbejde over to år kom i stand. „Sommetider må jeg arbejde længere med tingene inden de vil gi' sig,“ skriver Marcel stilfærdigt i et brev (som dog *ikke* var svar på en rykning). Han begyndte med at læse kraftigt på lektien, og det første, meget overbevisende resultat blev dobbeltsiden, hvor de to rytterhære mødes i skyerne før dommedag – som har ligheder med det hedenske ragnarok. Det frapperende var vinklerne: djævelens larmende følge i skråperspektiv og Kristi og Sankt Michaels geledet set forfra i falsk perspektiv, så man føler, at de rider „nok så tyst“. Jeg var dybt fængslet af denne optakt og meget glad også for hvad der fulgte på. Resultatet fik vi i hus hos Bianco Luno –

Draumkvædet: Jeg har været . . . dybt ved havsens grund. Færdigt prøvetryk, udskudt ved ombrydning. 1:1 ligesom alle flg. ill.

direktør Harald Andersen i venlig erindring også af denne grund. Efter forsøg satte man Moes text med husets sorteste schwabacher, hvilket kunne diskuteres og blev det; bagefter kom min afdeling, herunder melodier. De lovlig uligestore billeder måtte trykkes med klicheer. Luno sparede sig ikke, når kunstneren, som Harald Andersen skrev, stillede sine „store, men berettigede krav til kvaliteten“, og Marcel var på pletten, når en trykform skulle tilrettes.

Til det sidste afsnit af digtet, om løn for gode gerninger, foreligger tre helt forskellige færdige billeder, hvoraf det upublicerede med koen tiltaler mig mest; det blev undervejs omkomponeret ved håndfast ændring af samme stok. Netop de vers voldte knuder, fordi de ikke gengiver noget drømt. Resten af bogen fik trods de voldsomme og meget omskiftelige oplevelser et helhedspræg, der svarer godt til digtets titel og karakter. Halvvejs i forløbet lyser det milde paradislandskab op, som visionæren kun ser et glimt af. Da Marcel senere skar fire Draumkvæde-motiver i stor størrelse, var en smuk variant af paradiset en af dem, jf. omslaget.

Draumkvædet udkom ved nytår 1958, og jeg havde anledning til at foranstalte en radioudsendelse derom. Vi og vore familier hørte den sammen, og som idé til et nyt samarbejde oplæste jeg *Niels Heldvads månedsdigt*, hvori denne salme- og kalenderforfatter, Christian IVs kalendariograf og astrolog, ansætter menneskets alder til 72 år og sammenligner hver seksårsperiode med en måned i året – et på en gang luthersk-front og ganske ubesmykket, før-barokt digt, som havde grebet mig under studier i 17. årh. mange år før. Digtet må kunne gribe enhver der har øren at høre med; men Marcel sad ganske fængslet, for i det stille havde han længe syslet med tanken om at arbejde med det ældgamle tema kalenderbilleder. Så det havde vi fornøjelse og arbejde af de næste to år – for mit vedkommende præcis årene omkring 36, hvad der gav arbejdet et meget vedkommende præg.

Husly ydede denne gang Andelsbogtrykkeriet i Odense. Jeg havde forestillinger om et lille format, hvor billederne og en tung sats kunne spænde hårdt ud på rustikt papir; men Poul Jeppesen gik en anden vej og satsede virkningsfuldt på spændingen mellem billedfeltet og et stort format bøttepapir med indslag af gråt og rødt i typografien.

Bogen rummer naturligvis tolv træsnit i ens format foruden et farvetræsnit med livshjulmotiv til omslaget. Motiverne er dagligdags nutidige, svarende til digtets højst nærværende lære. Kun ét

Draumkvædet.
Text efter Moltke
Moe. Efterskrift og
dansk overs. af
ED. Bianco Luno
1957

De nedennævnte
bøger er trykt
med stokkene

Det vil kunne ses i
min bog: Samlet og
spredt om folke-
viser, Odense Univ.-
forlag efteråret 1976

N. H.: En smuk
ihukommelse af
menneskets aldre
efter de 12 måneder
i året afdelt.
Med efterskrift:
N. H.s månedsdigt
og dets motiv.
Andelsbogtrykkeriet
i Odense 1959/60

motiv er indendørs, og en rund lampe må gøre det ud for sol; ellers er kunstneren betænkt på at skildre vejrets, naturens og menneskealderens samspil, og denne atmosfæriske kunst var en særlig udfordring. Også denne gang blev flere motiver og kompositioner ført frem til færdige snit og derpå helt forladt. Foruden landskabsskitser bl. a. fra Uggerløse og aftryk af forskellige stadier gemmer jeg en hel prøvebog med komplet text på det valgte papir, og i den er kun et par billeder trykt med den definitive, dog senere lysnede stok; de andre blev udskiftet, og ændringerne strækker sig fra mindre omarbejdelser af kompositionen til helt ubeslægtede motiver. Nogle af de forladte arbejder var svære at trykke, med bløde lette snit, som ikke var karakteristiske for Marcel Rasmussens teknik. Tendensen gik i retning af større kontraster og færre nuancer; stedvis virker det klare og forenkede en smule forgrovet. På prøvebogens omslag bruges endnu februar-billedet af skolebarnet i smældende midtstillet sol og begyndende tøj; da AiO venligt tilbød os billedtryk til fir-sidede brevkort, valgte Marcel dette, og deri har jeg altid set noget dybt karakteristisk, som jeg ikke har ord for – noget med det på en gang kække, forsvarsløse og mulighedsrige i barnealderen og den samstemte natur. Selv valgte jeg naturligvis livsalderen 30–36, der meget betænksomt var illustreret med fire personer i familien Dals lignelse.

Nøjagtig samtidig arbejdede Marcel Rasmussen mig uafvidende med et andet privattryk, *St. St. Blichers Jydske Røverhistorier*. Her vovede han sig ind på en stor ældre samtids kronrevir, idet Povl Christensen både har gjort enkelte træsnit til *De tre Helligaftener i Udvalgte Noveller 1941* og gennemillustreret en særudgave 1950 i meget stort format og voldsom bevægelse. Marcells snit til den enormt visuelle text er meget mindre, men delvis meget intense; et sted prøves endog med held Povl C.s kendte todeling af motivet på et opslag.

Ved udgangen af 1960 kom en ganske lille ting, *Ambrosius Stub: Aria*, dvs. Den kiedsom Vinter gik sin Gang, med en strofe og en vignet på ca. 7×4 cm pr. side. Illustratoren kaldte hæftet en stilebog p.g.a. dets omslag med etiket. Morsomst i den lille suite er den speyle-klare sø; man ser nemlig både søen og kysten, men solen mangler og ses kun som spejlbillede.

På det tidspunkt var vi sammen i gang igen. Ved udsendelsen af *Heldvad*, som vel er det arbejde, jeg har været mest glad for at udføre og sende til mine venner, gav jeg Marcel Rasmussen *Hiero-*

Forord og udvalg
ved E. Borup Jensen.
P. Blicher AS,
Kolding,
2. januar 1960

Privattryk
udg. af Otterup
Bogtrykkeri

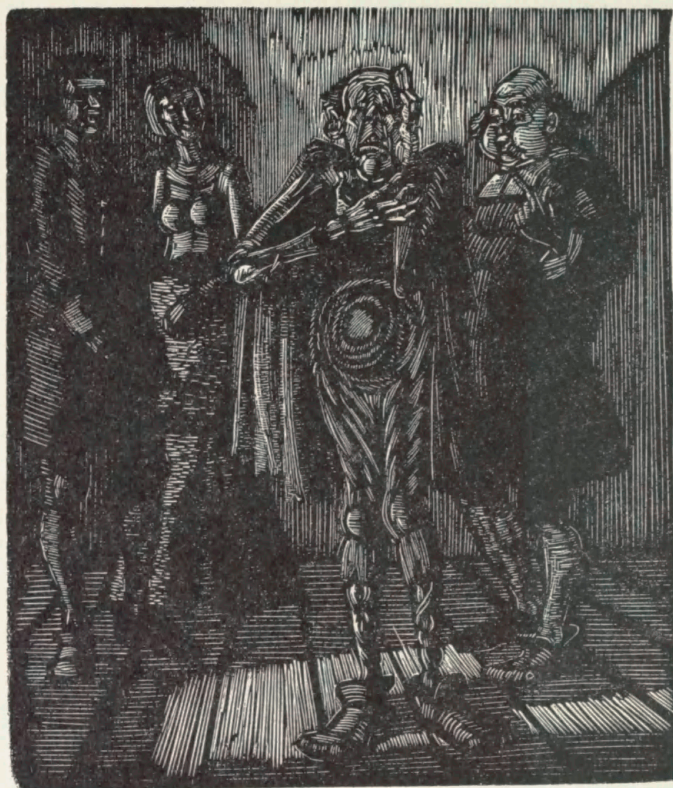
Karrig Niding:
Tiilskuerne

nymus Justesen Ranchs værker og bad ham interessere sig for *Karrig Niding*. Det djærve renæssancespil er det eneste før-Holbergske danske stykke, der nogenlunde har holdt sig i live, bl. a. ved en ikke særlig vellykket fjernsynsudgave. Det handler om den velstillede gni'er, der forlader sit forsømte hus og ved hjemkomsten næste dag finder låsene udskiftede, alle døre lukkede, alle glade og en anden mand i sin kones seng – nemlig den foregivne tigger, der kom som en eventyrprins og mættede alle behov. En tekst fra samme tid men ikke akkurat i samme ånd som livsaldersalmen! Denne gang gik vi til Forening for Boghaandværk og mødte med eget layout, der har lette anstrøg af datidens typografi uden at virke som pastiche, ligesom træsnittene bruger renæssancedragter, men kun antyder milieuet. Marionetternes, karikaturens og absurdismens Marcel Rasmussen fandt her noget at rive i. Nogle figurforstudier anslår det grotesk overdrevne i proportioner og gestus, som helstøbt men næsten til overmål præger det færdige arbejde – stykket er jo dog en forherligelse af fest og overskud og deres ret fremfor dydernes overdrivelse. Et lille kup gør Marcel ved at illustrere prologen, ikke med den optrædende skuespiller, men med en samling geometriserede spectatores, almue fra Viborg og opland anno 1600.

Karrig Niding, der vil være de fleste af Bogvennens læsere bekendt, udkom i marts 1962, og da Marcells og mit fjerde og sidste samarbejde forelå præcis et halvt år efter, har de muligvis overlappet i arbejdsgangen. Denne gang var talen ikke om vore egne

Karrig Niding.
En jysk komedie fra
ca. 1600. Efterskrift
og noter af ED.
FrB 1962.
Tryk Langkjær.
En indsigtfuld
anm. fremhævede
imidtertid, at de
vilde overdrivelser
ikke forlader
»dagliglivets tro-
værdige jordbund«
(Ulf Kjær-Hansen i
De grafiske Fag
sept. 1962)

Karrig Niding for-
stødes og giver op

Danske Viser.
Gamle folkeviser,
skæmt, efterklang.
R&B 1962.
Tryk: Pedersen &
Lefèvre. Eget layout.
Oversættelse ved
Henry Meyer:
Danish Ballads and
Folk Songs, 1967

gode ideer, men – som det gerne har været tilfældet for mig – om bestillingsarbejde. Rosenkilde og Bagger ønskede et bind folkeviser og andre *Danske Viser*, og jeg overtalte forlaget til at lade Marcel udføre et omslag og nogle afsnitvignetter. Omslaget er den prægtige diagonalt ridende Ebbe Skammelsøn, et glimrende anslag, men i øvrigt rides der i alle billeder, om det så blot er bremsen, der rider til fluen på en eghjort; Marcel smilede undskyldende og sagde, at han var så optaget af at gå og tegne heste på et stutteri. Mest original er skildringen af alverdens absurditeter i *Den bagvendte vise*. – De pæne ord om vore bøger strakte sig denne gang også til udlandet, men Marcel oplevede ikke bogens amerikanske udgave.

Marcel Rasmussen nåede ikke flere illustrationsværker. C. Volmer Nordlunde lovede mig at tage ham med i sin H. C. Andersen-serie, men ville vente lidt, fordi han havde haft tre af de „sorte grafikere“ næsten i træk. Marcel var imidlertid nu selvskreven, når illustratører skulle præsenteres i flok: Billedet i *Bogen*, *Moderne dansk Grafik og Lyrik*, *Hvedekorn* 1960:5, *Ordsprogenes Bog* med

et prægtigt (spejlvendt) omslag foruden bidraget i bogen, bindet Israel i rækken Verdensklassikere og omslagene til Gyldendals Bibliotek med spøgefulde portrætter indlagt i Rådhusplads-billedet og restaurationsscenen på de to bind Hærværk.

Et par af disse bestillingsarbejder er, som det ses, gammeltestamentelige, og til jul 1963 skar Marcel som julekort David og Goliath i monumentallandskab med Jehova i skyen. Det kneb os med tid til at ses og drøfte nye ideer, men Marcel håbede på aflastning eller avancement i sin stilling. „Det lader jo ikke til, at du, Erik, er blevet ked af mig som illustrator (hvad jeg ellers selv er).“ Jeg havde på afstand en fornemmelse af at min gode ven gik og rugede, men hans lille parentes kan dog også tolkes positivt som udtryk for at skaberevnen nu var så koncentreret om de store abstrakte kompositioner, at illustrationsarbejder ikke kunne tilfredsstille. Et hæderfuldt arrangement stod i øvrigt for døren: udstilling i Danmarks Hus i Paris sammen med Mogens Zieler og Palle Nielsen, og Torben Smistrup har fortalt mig om den beskedne mand, der kom til trykkeriet og bad om et par af de nytrykte flotte kataloger og på sin stille måde blev så glad for dem. Dagen efter døde Marcel, og hans purunge datter Lene repræsenterede sin far i Paris. Vi blev ladet tilbage bl. a. med det åbne spørgsmål om hvad der ville være fulgt på det velkendte slutstadium i Marcel Rasmussens logiske udvikling, som han netop da stod på højden af. Hans allersidste arbejder giver en antydning – af felter eller mønstre der

Trois peintres-graveurs danois: P. N., M. R., M. Z. Maison du Danemark, Paris 1964. Berlingske Bogtrykkeri

Bagvendt vise:
Hestene løber så vidt om hav –
gedden flyver så højt udi sky – Ulven
siddet på kirkekam ...

Fluens bryllup:
Bremsens bud kom
ridende i gård, ude
stod fluen vel
svøbt i mår

ikke forklares ved det konstruktivt korrekte postulat om lyskilder på bestemte steder i eller uden for billedet.

De sorte grafikere, som i en eller anden grad har tilknytning til Aksel Jørgensen og hans skole, hører i høj grad årene om 1960 til – med Povl Christensen som den tidligt fremtrådte mester og Sigurd Vasegaard, Marcel Rasmussen, Jane Muus, Palle Nielsen og Ib Spang Olsen m. fl. født fra 0 til 12 år senere. Som træskærere har de tekniske og stilistiske overlapninger, som rimeligt er for kunstnere i samme generation og tradition. I kraft af de gamle litterære motiver, som ganske vist ikke var selvvalgte, men dog bearbejdet con amore, ligger Marcel Rasmussen jo nærmest Povl Christensen og Vasegaard; men selv hvor „marionetlinien“ eller den dermed sammenhørende „geometriske linie“ ikke er synligt på vej i bogarbejderne, er Marcel Rasmussen mere bevæget, mindre ensidig i teknikken, stundom også mindre atmosfærisk end Vasegaard, og alt i alt mindre naturalistisk og mindre psykologisk udtryksstærk, end den vældige Povl C. trods sin almengørende evne plejer at være, rent bortset fra at denne efterhånden forlod træsnitmediet. Jane Muus forekommer både i sin mest Jørgensenske periode og i sin senere, „plettede“ teknik at stå Marcel mindre nær, omend deres usentimentale og ofte satiriske kunst har berøringspunkter. Og Palle Niensens klare, omend ofte sprængte former skildrer et så

totalt andet univers, at ligheden nærmest må ligge i lejlighedsvis tekniske lighedspunkter; en anden ting er, at gruen og tomheden i disse by- og terrorvisioner må have gjort dybt indtryk på Marcel Rasmussen. Det psykologiske rum er jo altid til stede over Palle Nielsens konkrete rædsler ligesom over Marcel Rasmussens såkaldt abstrakte stereometri. – Disse noter blot som prøvende generaliseringer uden ønske om at overvurdere mit emne enten ved superlativer eller ved formålsbestemt nedvurdering af hans samtidige.

Marcel var en god læser, læste tæt og nøje, havde selv erfaring i at bruge sproget i bidrag til bladenes søndagsmagasiner, senere som lærebogsforfatter. Han lod emnerne og selve træstokken virke på sit yderst følsomme sind, fremlagde sine mellemstadier og resultater med et ærligt forbehold, som han prøvede at slå lidt hen, glad for den glæde billederne i reglen vakte, men stilfærdigt på vagt, da vi et par gange blev mødt med modifikationer udefra. Den mørke dybde i hans melankolske sind, der slog igennem i hans mesterværker, ligger naturligvis bag den satiriske side af hans menneskeskildring i andre billeder og bag nogle af de udtalelser om verden og menneskene, der slap ud ved siden af varmen i hans væsen og omgang. Jeg ser dette træk i forlængelse af det fattige barns frøperspektiv – det som i vor kunst har sit monument i H. C. Andersens kompleksfyldte og uimponerede vurderinger – og bag det ligger livsholdningen i årtusinders beske, gennemskuende ord-sprogsvisdom.

Marcel er en af dem, man ikke holder op med at savne.

Draumkvædet:
Drømmeren alene
på vej for at for-
tælle sine visioner
i kirken. Til dette
motiv findes for-
studier og to senere,
store versioner